

نقش مشورت در ساختار شخصیت انسان از دیدگاه آیات و روایات

نسیم هاشمی^۱

چکیده

یکی از اسرار ناشناخته و حیرت انگیز عالم هستی، نعمت عقل و خرد است که خداوند متعال آن را به اشرف مخلوقات؛ یعنی انسان کرامت کرده است و این انسان است که در پناه همین موهبت الهی، خود را به کامل‌ترین درجات کمال می‌رسانند و به وسیله عقل و خرد است که راه صحیح از غیر صحیح و رشد از بیراهه شناخته می‌شود؛ لذا رسیدن به ثواب و عقاب نیز از همین راه است. با این حال، گاهی همین عقل در کار خود می‌ماند و در تشخیص راه صحیح و انتخاب شایسته، سخت دچار خطا و اشتباه می‌شود. اینجاست که طراح این نظام بی‌مانند، انسان‌ها را به بهره‌گیری از عقل‌های دیگران فراخوانده تا به درک بهتر و انتخاب شایسته‌تر برسند و دچار آسیب کمتر شوند و از مواهب خداوندی بیشتر استفاده کنند و این کار را «مشورت» نامیده است. از این روست که از پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) و مؤمنان خواسته به این اصل مهم و سرنوشت‌ساز کاملاً توجه کنند و آن را به کار بندند چرا که باعث شکل‌گیری شخصیت انسان خواهد شد. آیات شور و مشورت و ده‌ها حدیث، از ما خواسته‌اند تا در زندگی فردی و اجتماعی اساس کار خود را بر مشورت با افراد عالم، عاقل، متدین، خیرخواه، باتجربه و ... تنظیم کنیم. از جمله آثار و فواید مشورت می‌توان به استفاده از عقل دیگران، پیشگیری از پشیمانی و شناسایی خطاها اشاره کرد که در این مقاله به شرح و توضیح آن پرداخته شده است. باید این را نیز بدانیم که هر چه کار و تصمیم مهم‌تر باشد، جایگاه «مشورت» نمایان‌تر است.

کلیدواژه‌گان: مشورت، ساختار، شخصیت، نقش

^۱ طلبه پایه پنجم، سطح ۲، حوزه علمیه خواهران الزهرا (س) ارومیه

مقدمه

پیشرفت علم و تکنولوژی، اکتشافات و اختراعات و نظریه پردازی در زمینه های مختلف، محصول هم اندیشی و تعامل و بهره گیری از ایده ها و تجربه های دیگران است. اگر بنا بود هر فردی فقط به خود متکی باشد و هیچ گاه از نظرات، پیشنهادها و تجارب دیگران بهره نگیرد، مطمئناً بشر در مراحل اولیه و سطح بسیار ساده و ابتدایی به سر می برد. دستیابی به تجارب دیگران و استفاده از نظرات سازنده آنان از طریق مطالعه آثار، زندگی و الگوهای رفتاری، طرح سؤال و مشورت و نظرخواهی امکان پذیر است. مشورت کردن یعنی «تبادل نظر کردن دو یا چند نفر با یکدیگر، به منظور یافتن راه حل یا تصمیم گیری درباره موضوعی».

نقش مشورت در زندگی و در ساختار شخصیت هر انسانی، نقشی اساسی است. تحقیقات تجربی نشان می دهد که مشورت اگر مهم ترین نقش را در پیشرفت و استفاده بهینه از زندگی نداشته باشد، دست کم می تواند یکی از بهترین نقشها را ایفا کند.

مشورت به معنای عام و گسترده جریانی است که در همه اعصار برای همه افراد، مطرح بوده، اما در عصر ما با دامنه وسیع تری مطرح است؛ زیرا تکنولوژی جدید، انسان را با دشواریها و بن بست های متعددی رو به رو نموده است. در دنیای امروز، زندگی بدون مشورت و مشارکت و هم فکری با دیگران، امکان پذیر نیست.^۱ موضوع مشاوره در اسلام از اهمیت خاصی برخوردار است چنانچه پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) با قطع نظر از وحی آسمانی، آنچنان فکر نیرومندی داشت که هیچگاه نیاز به مشاوره پیدا نمی کرد، ولی برای اینکه از یک سو مسلمانان را به اهمیت مشورت متوجه سازد تا آن را جزء برنامه های اساسی زندگی خود قرار دهند و از سوی دیگر نیروی فکر و اندیشه را در افراد پرورش دهد، در امور عمومی مسلمانان که جنبه اجرای قوانین الهی داشت (نه قانون گذاری) جلسه مشاوره تشکیل می داد و مخصوصاً برای رای افراد صاحب نظر ارزش خاصی قائل بود تا آنجا که گاهی به احترام آن ها از رای خود صرف نظر می کرد، چنان که نمونه آن در جنگ احد

^۱ <https://hawzah.net>.

اتفاق افتاد و می‌توان گفت که یکی از عوامل موفقیت پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در پیشبرد اهداف اسلامی همین بود.^۱

مشورت به لحاظ فوائد متنوعی که دارد نمی‌تواند دارای یک فلسفه و حکمت باشد. در اینجا، به پاره‌ای از آنها اشاره می‌شود، از جمله : ۱- استفاده از عقل و نظر دیگران،^۲ دستیابی به راهکار مناسب،^۳ پیشگیری از پشیمانی،^۴ مبارزه با تکبر و استبداد رای و ...

پیرامون مطالعات صورت گرفته در این زمینه، کتابی که به صورت مجزا به نقش مشورت پرداخته باشد، یافت نشد به جز چند مقاله : ۱- مشورت کلید موفقیت در زندگی^۲ - جایگاه مشورت و شورا در اسلام^۳ - مشورت از دیدگاه قرآن و روایات^۴، که عمدتاً شامل مطالبی پراکنده می‌باشند و لذا نوشتاری با این تقسیم بندی یافت نشد. در این پژوهش، پژوهشگر مباحث پراکنده ی ذکر شده را بررسی نموده و به صورت یکجا و منسجم جمع بندی کرده است.

مقاله حاضر با هدف بررسی جایگاه و نقش مشورت در آیات و روایات، به صورت کتابخانه ای و تحلیلی گردآوری شده است.

^۱ <https://fa.wikifeqh.ir>

^۲ <https://hawzah.net>

^۳ <https://makarem.ir>

^۴ <https://bankmaghaleh.ir>

مفهوم شناسی

اکنون به معنای مشورت و شخصیت می پردازیم:

مشورت

(مشورت) به معنای استخراج رأی صحیح است؛ یعنی این که آدمی در مواقعی که درباره کاری رأی صحیحی از خود ندارد، به دیگری مراجعه کند و از او رأی صحیح بخواهد و در قرآن کریم نیز سخن از مشاوره آمده است که می فرماید: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ». کلمه شورا به معنای اشاره کردن و یا موضوعی که پیرامون آن به مشاوره می نشینند به کار می رود.^۱ این کلمه نیز در قرآن آمده که فرمود: «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ».

بنابراین معنای آیه می شود: (مؤمنان آن هابند که هر کاری می خواهند بکنند، آن کار در بینشان شورایی می شود که پیرامونش مشورت می کنند.)

در این معنا اشاره ای است به این که مؤمنان اهل رشدند، و کاری می کنند که در واقع هم باید بکنند، و در به دست آوردن و استخراج رأی صحیح دقت به عمل می آورند و به این منظور به صاحبان عقل مراجعه می کنند و در نتیجه آیه شریفه قریب المعانی با این آیه شریفه که می فرماید: «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ»^۲، خواهد شد.^۳

پیامبر(صلی الله علیه وآله وسلم) می فرماید: «مَنْ شَاوَرَ ذَوِي الْعُقُولِ اسْتِضَاءَ بَانَوَارِ الْعُقُولِ»^۴؛ (هر که با خردمندان مشورت کند با انوار خردهای آنان روشنی یابد).

^۱. جعفر سبحانی: شوری در قرآن و نهج البلاغه، ص ۲۴ - ۲۳

^۲. زمر، آیه ۱۸

^۳. طباطبائی، المیزان، ج ۱۸، ص ۱۰۰

^۴. تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ص ۱۱۰

شخصیت

شخصیت عبارتست از، مجموعه‌ای سازمان یافته و واحدی متشکل از خصوصیات نسبتاً ثابت و پایدار که یک فرد را از افراد دیگر متمایز می‌سازد.^۱

اهمیت مشورت

در متون اسلامی، مشورت از اهمیت بالا و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است تا آنجا که در قرآن کریم یک سوره تحت عنوان شوری وجود دارد و در آیاتی نیز مساله مشاوره مطرح و به انجام آن دستور داده شده است. «وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ» (مومنان کسانی هستند که دعوت پروردگارشان را اجابت کردند و نماز را بپا داشتند و امورشان را به مشورت گذاشتند و از آنچه که روزیشان کردیم انفاق می‌کنند).^۲ نگرش مکتبی اسلام بر مساله شورا از چنان ظرافت و عمقی برخوردار است که حتی مسائل بسیار کوچکی همانند از شیر گرفتن کودک را امری مشورتی بین پدر و مادر تلقی می‌کند. «وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا» ، (هرآنگاه که پدر و مادر با رضایت و مشورت بخواهند کودک را زودتر از شیر بازگیرند گناهی بر آنها نیست).^۳ و توصیه می‌شود که اگر خواستید فرزند خود را از شیر بگیرید، با یکدیگر مشورت کنید. بدیهی است توصیه اسلام به مشاوره در مساله جزئی فوق، اهمیت و ضرورت آنرا در مسائل مهمتر و امور عمومی جامعه اسلامی روشن می‌سازد.

۱. شاملو، مکاتب و نظریه هادر روان شناسی شخصیت، ص ۱۶ و ۱۷

۲. شوری، آیه ۳۸

۳. بقره، آیه ۲۳۳

۵- شناسایی خطاها

یکی دیگر از آثار مثبت مشورت این است که انسان وقتی فکر و اندیشه خود را به دیگران عرضه می‌کند، به موارد نقص و خطای خود پی‌می‌برد و با بهره‌گیری از فکر دیگران، اندیشه‌اش تکمیل می‌گردد. امام علی (علیه‌السلام) فرمودند: «من استقبل وجوه الآراء، عرف مواقع الخطأ»^۱، (هر که آراء مختلف را بررسی کند، جاهای خطا را می‌شناسد).^۲

۶- مشورت عامل هدایت و فزونی عقل

امام علی (علیه‌السلام) مشورت را به هدایت تشبیه کرده و می‌فرماید: «الاستشارة عين الهداية وقد خاطر من استغنى برأيه»^۳، (مشورت عین هدایت است و کسی که تنها به فکر خود قناعت کند خویشتن را به خطر انداخته است). در حدیث دیگری آن حضرت (علیه‌السلام) مشورت را نشانه عقل می‌داند: «لا يستغنى العاقل عن المشاورة»^۴، (انسان عاقل خود را بی‌نیاز از مشورت نمی‌بیند). دلیل آن هم روشن است، و آن به تعبیر زیبایی که در بعضی از روایات از امام علی (علیه‌السلام) در این زمینه وارد شده است چنین است: «حق على العاقل ان يضيف الى رأيه رأى العقلاء و يضم الى علمه علوم الحكماء»^۵، (سزاوار است که عاقل رأی و فکر سایر عقلا را به رأی و فکر خود اضافه کند، و علوم دانشمندان را به علم خود ضمیمه نماید و از مجموع آنها برای کارهای مهم تصمیم‌گیری کند). و در حدیث دیگری آن حضرت (علیه‌السلام) می‌فرماید: «من شاور ذوی

^۱. دشتی، نهج البلاغه، ص ۳۴۲، حکمت ۱۷۳

^۲. Ensani.ir

^۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۱۰۴

^۴. تمیمی، غررالحکم و درر الکلم، ص ۷۷۸

^۵. همان، تصنیف غررالحکم، ص ۵۵

الْعُقُولِ اسْتِضَاءَ بِأَنْوَارِ الْعُقُولِ»^۱ ، (هر کس با خردمندان مشورت کند، از نور خرد آنها روشنی می گیرد). امام حسن (علیه السلام) نیز در این زمینه می فرماید: «مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ إِلَّا هُدُوا إِلَى رُشْدِهِمْ»^۲ ، (هیچ جمعیتی در کار خود با یکدیگر مشورت نکردند مگر این که به خیر و صلاح خویش رهنمون شدند).

بنابراین مشورت موجب افزودن عقل و علم و تجربه دیگران بر عقل و علم و تجربه خویش است که در این صورت انسان کمتر گرفتار خطا و اشتباه می شود. هر فکری جرعه ای دارد که در فکر دیگری نیست، هنگامی که این جرعه ها به هم ترکیب شوند شعله فروزانی ایجاد می کنند که هر تاریکی در پرتو آن روشن می گردد^۳.

^۱. همان، ص ۴۴۲

^۲. حرانی ، تحف العقول، ص ۱۶۴

^۳. شیرازی، یکصد و پنجاه درس زندگی ، ص ۸۷

نتیجه گیری

مشورت، ریشه قرآنی دارد. خداوند خطاب به رسول گرامی (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «در انجام دادن امور با مؤمنان مشورت و تبادل نظر کن.» نیز در وصف بندگان شایسته خود می فرماید: «بندگان شایسته، کارشان شور و مشورت کردن است.» از مهم ترین کارهای پیامبران، هدایت و ارشاد مردم بود. پیامبران در سایه مشورت با دیگران، سعی می کردند مشکلات آنان را برطرف کنند، اصلا در معنا و مفهوم دین مشورت و ارشاد، نهفته است.

اصولا مردمی که کارهای مهم خود را با مشورت و صلاح اندیشی یکدیگر انجام می دهند، کمتر گرفتار لغزش می شوند به عکس، افرادی که گرفتار استبداد رأی هستند و خود را بی نیاز از افکار دیگران می دانند، هر چند از نظر فکری فوق العاده باشند، باز هم غالبا گرفتار اشتباهات خطرناک و دردآگین می شوند، از این گذشته استبداد رأی، شخصیت را در توده‌ی مردم می کشد و افکار را متوقف می سازد و استعدادهای آماده را نابود می کند و به این ترتیب بزرگ ترین سرمایه های انسانی یک ملت از دست می رود .

مشورت کردن ، نتایج مثبت و ارزشمندی از نظر فردی و اجتماعی دارد. مهمتر از همه، پیشگیری از استبداد رأی است. خود رأیی و خودسری از بزرگترین آفت هاست که وقتی در جامعه ای حاکم شود ، شخصیت مردم نادیده گرفته می شود و جامعه سیر انحطاط را می پیماید . درواقع ، فردی که خود محور و بی توجه به آرای دیگران است ، مانند چوبی خشک و بدون انعطاف است که با خم شدن می شکند . ولی کسی که به نظر دیگران احترام می گذارد ، انعطاف پذیر است و می تواند با استفاده از افکار و آراء دیگران ، متناسب باشرایط ، از خود نرمش نشان دهد و راه درست را اختیار کند.

رواج مشورت در هر جامعه ای ، سبب می شود که نظرات و افکار رشد و نمو یابد و از میان ایده های مختلف ، گزینه های قوی تر و بهتر انتخاب شود. هم چنین استفاده از نظر دیگران باعث حل مسایل پیچیده ای می شود که از عهده انسان خارج است. از دیگر فواید مشورت می توان به هدایت و فزونی عقل اشاره کرد که در این صورت انسان کمتر گرفتار خطا و اشتباه می شود.

منابع

قرآن

نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، جلد ۱

نهج البلاغه، شریف رضی، محمد بن حسین، محقق: صالح صبحی، قم: هجرت، چاپ اول، ۱۴۱۴ ه ق

حسینی بیرجندی، سید مهدی، مشاوره و راهنمایی در تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، امیرکبیر

سبحانی، جعفر، شوری در قرآن و نهج البلاغه، قم: موسسه تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادق (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه ش

شاملو، سعید، مکاتب و نظریه ها در روان شناسی شخصیت، تهران، رشد، چاپ هفتم، ۱۳۸۲ ه ش

مکارم شیرازی، ناصر، یکصد و پنجاه درس زندگی، قم: مدرسه امیرالمومنین، چاپ اول

تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و دررالکلم، ترجمه: سید مهدی رجایی، قم: دارالکتاب الاسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۶ ه ش

-----، تصنیف غررالحکم، ترجمه: مصطفی درایتی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۶ ه ش

حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، ترجمه: محمد صادق حسن زاده، تهران، ۱۲۹۴ ه ق

سیوطی، عبدالرحمان بن ابی بکر، محلی، جلال الدین، تفسیر جلالین، قاهره، ۱۲۷۸ ه ق

طباطبایی، محمد حسین، المیزان، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی (وابسته به جامعه مدرسین)، ۱۳۷۴ ه ش

کلینی، محمد ابن یعقوب، اصول کافی، محقق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ه ق

مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بی نا، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه ق

مشورت کلید موفقیت در زندگی hawzah.net

مشورت از دیدگاه قرآن و روایات <https://bankmaghaleh.ir>

موسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر ganjineh.valiasr-aj.com

محمد صادق شجاعی، ۱۳۹۰ ه ش، hawzah.net

ویکی فقه fa.wikifegh.ir

Ensani.ir